

Державний архів Чернігівської області. Фонд Р-608 «Чернігівський державний педагогічний інститут імені Т.Г.Шевченка»

10. Оп.2, спр.447 «Протоколи засідань кафедри педагогіки та психології за 1966-1967 учебный год»

Проніков О.К. Організація підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих педагогічних навчальних закладах Української РСР у 50-60 рр. ХХ ст.

Анотація. У статті аналізується організація підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих педагогічних навчальних закладах Української РСР у 50 -60 рр. ХХ ст. **Ключові слова:** учитель, навчання, виховання, організація підготовки учителя фізичної культури.

Проников А.К. Организация подготовки будущих учителей физической культуры в высших педагогических учебных заведениях Украинской ССР в 50-60 гг. ХХ в.

Аннотация. В статье анализируется организация подготовки будущих учителей физической культуры в высших педагогических учебных заведениях Украинской ССР в 50 -60 гг. ХХ века. **Ключевые слова:** учитель, обучение, воспитание, организация подготовки учителя физической культуры.

Pronikov O. «Organization of training future teachers of physical education in higher educational establishments of Ukraine 50 - 60 Twentieth century».

Annotation. The article discusses and analyzes some of the issues of theoretical and methodological training of physical education teacher to teacher in school with students 50 – 60 Twentieth century. **Key words:** teacher training, education, training of teachers of physical culture teacher.

РАЗДОЛЬСЬКА В.О.,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

УДК 378.147:(159+37)

НАВЧВЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ ВИКЛАДАЧ-СТУДЕНТ ЯК СУКУПНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ЯВИЩ

Однією з актуальних проблем сучасної педагогічної теорії і практики вищої школи є організація навчальної взаємодії «викладач-студент». Позитивна взаємодія, що спирається на емоційний потенціал суб'єктів процесу навчання, дозволяє акумулювати пізнавальну активність студентів, суттєво підвищувати рівень мотивації й ефективність процесу навчання загалом. У науковому обігу здебільшого застосовується термін «педагогічна взаємодія», мова йде про взаємну активність педагога й студента в педагогічному процесі та підготовку до неї з боку майбутніх викладачів.

Гуманізація, демократизація та гуманітаризація національної системи вищої освіти, її спрямованість на європейський освітній простір і переорієнтація на гармонійний розвиток особистості студента шляхом ефективного формування пізнавальної діяльності в навчальному процесі вищого навчального закладу потребує певних зв'язків між суб'єктами навчального процесу, теоретико-методологічного переосмислення дидактичної теорії та практики, мети, змісту й методик професійної освіти, наповнення їх особистісним змістом і цінностями майбутньої професійної діяльності, збагачення особистісно-розвивальними та діяльними технологіями навчання. На розв'язання цих завдань спрямовані важливі державні документи: Закони України «Про освіту» та «Про вищу освіту», Національна стратегія розвитку освіти України, – у яких наголошується, що успішна самореалізація молодого людини можлива тільки за наявності її особистої системи знань і цінностей, яка має бути адекватною умовам сьогодення.

Проблема педагогічної взаємодії «викладач-студент» у вищих навчальних закладах представлена багатовекторною. Вона досліджувалася науковцями в різних аспектах. Ідеї організації конструктивної педагогічної взаємодії у навчально-виховному процесі розкрито у працях відомих українських педагогів (Г.Ващенко, А.Макаренко, В.Сухомлинський).

Теоретичні аспекти соціальної та освітньої взаємодії обґрунтовано в дослідженнях провідних науковців: фундаментальні філософські, педагогічні, психологічні ідеї щодо розвитку особистості в діяльності (К.Абульханова-Славська, О.Асмолов, Д.Богоявленська, Л.Виготський, Н.Дем'яненко, В.Кремень, О.Леонтьєв, А.Маслоу); про особистість як активний суб'єкт діяльності та інтелектуального розвитку (К.Абульханова-Славська, Л.Арістова, В.Дружинін, О.Киричук, В.Лозова, В.Паламарчук, С.Рубінштейн, М.Холодна, Т.Шамова); про погляди на людину як на суб'єкт її життєдіяльності (К.Абульханова-Славська, І.Бех, В.Бондар, Н.Ничкало, С.Смірнов, Г.Щукіна); про гуманістичну ідею у вихованні й навчанні про необхідність цілісного підходу до всебічного та гармонійного розвитку особистості (Ш.Амонашвілі, Г.Балл, І.Бех, І.Зязюн, О.Киричук, В.Кремень, В.Сухомлинський). Спеціаліст повинен не просто адаптуватися до стрімких соціальних, економічних, ідеологічних змін, але й уміти аналізувати процеси, що відбуваються, прогнозувати їхній розвиток, накреслювати шляхи подальших перетворень. Однак, недостатньо представленим у теоретико-методологічних визначеннях є феномен навчальної взаємодії «викладач-студент». Залишаються нерозв'язаними такі питання: складові навчальної взаємодії «викладач-студент», місце цієї взаємодії та роль у процесі навчання, вплив форм і методів навчання на організацію навчальної взаємодії «викладач-студент», формування в майбутніх викладачів умінь управляти навчальною взаємодією тощо.

Під педагогічними умовами організації навчальної емоційної взаємодії ми розуміємо сукупність педагогічних явищ (стосунків, засобів тощо), що ймовірно впливають та обумовлюють протікання навчальної емоційної взаємодії й забезпечують викладачеві можливість організації активної навчальної діяльності студентів.

Навчальна взаємодія «викладач-студент» у навчальному процесі вищої школи буде ефективною, якщо забезпечити такі *педагогічні умови*: поповнення змісту підготовки майбутніх викладачів теоретичними і практичними питаннями щодо організації навчальної взаємодії між викладачем і тими, хто навчається; використання особистісно-орієнтованих технологій, методів і прийомів навчання, що забезпечують пізнавальну активність і позитивні емоційні стани.

Ми зупинилися на висвітленні психолого-педагогічної взаємодії викладача сучасного вищого навчального закладу і студентів, оскільки саме тут приховані резерви міжособистісних стосунків. Це питання має дві особливості:

- 1) підготовка викладачів у плані формування їхньої психологічної компетентності;
- 2) особистісні особливості викладачів, що сприяють ефективності процесу взаємодії в системі «викладач-студент».

Педагогічна взаємодія - це сумісні контакти педагога (довгі чи тимчасові), метою яких є зміни в поведінці, діяльності і стосунках.

На нашу думку, *педагогічна взаємодія* є невід'ємною складовою педагогічного процесу і пронизує всі його основні компоненти, це основний спосіб реалізації педагогічного процесу, що передбачає взаємну активність та взаємозумовленість дій педагога і студентів з обов'язковим виникненням зворотного зв'язку й самостійного взаємовпливу суб'єктів, що виявляється в самовихованні та самонавчанні.

Педагогічний процес у ВНЗ включає складну багатоярусну систему взаємодій. Центральною ланкою процесу навчання є *дидактична взаємодія*, під якою ми розуміємо зв'язок особистостей у процесі навчання, що реалізується через спільні дії й характеризується впливом учасників один на одного. Це безпосередня взаємодія викладача і студентів під час навчання, яка у свою чергу, складається із *емоційної і інтелектуальної взаємодії*. Під емоційною взаємодією ми розуміємо зв'язок особистостей, що характеризується єдністю емоційного впливу й реалізується через спільні дії.

Отже, сучасна психологічна наука розглядає взаємини викладачів і студентів як особливий соціально-психологічний феномен і важливу складову цілісного педагогічного процесу підготовки фахівця у вищому навчальному закладі.

Конкретизація характеристики структурних компонентів та етапів навчальної взаємодії «викладач-студент» дає підстави для певних узагальнень: щодо чіткого розмежування понять «*взаємодія*», «*діяльність*» і «*спілкування*», а це переконує, що поняття «*взаємодія*» багатоаспектне. Розглянувши названі поняття у взаємозв'язку, можна зробити такі висновки: у широкому розумінні взаємодія людини з іншими людьми - особливий тип зв'язку, впливу, що передбачає взаємовпливи та взаємозміни. Серед них особливе місце відводиться спілкуванню і спільній діяльності. Виділити *навчальну взаємодію* як видове поняття педагогічної взаємодії - основного способу навчання у вищій школі, її основні характеристики: емоційна активність; усвідомленість; цілепокладання; суб'єкт-суб'єктні стосунки; керівна роль викладача та функціональні можливості (афективно-комунікативна, перетворювальна, пізнавальна, ціннісно-орієнтаційна, регуляційно-прогностична, організаційна) вказують на необхідність ознайомлення викладачів та студентів зі змістом навчальної взаємодії для належної організації навчального процесу навчання. Цілісний аналіз суті навчальної взаємодії дозволив констатувати, що *сутність навчальної взаємодії* виявляється в стосунках, спілкуванні, впливові, а проявом є стиль навчальної взаємодії, серед якого можна виділити: емоційно-особистісний, особистісно-вибірковий, емоційно-ситуативний і емоційно-негативний.

Структурні компоненти навчальної взаємодії (проекувальний, конструктивний, організаційний, комунікативний, рефлексивний, аналітико-прогностичний) визначають оволодіння суб'єктами взаємодії необхідними знаннями, уміннями та навичками організації навчальної взаємодії. Німецький педагог-демократ А. Дистервег (1790-1863) зазначав: "Поганий вчитель підносить істину, хороший вчить її знаходити". Взаємини викладачів і студентів повинні бути демократичними, спрямованими на ділове співробітництво в здійсненні основних цілей навчання у вузі. Викладачі повинні добре розумітися в психології студентів, знати їхні особливості, спрямовувати всю свою діяльність на виховання й розвиток студентів у процесі навчання. [4, с.218] Результат навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі значною мірою визначається характером взаємодії між студентами й викладачами, організацією спрямованого спілкування між ними. При цьому викладач вищої школи залишається основною ланкою в системі формування особистості фахівця. Викладач здійснює вплив на студентів не лише змістом своїх лекцій та інших навчальних занять, але й всією своєю особистістю, поведінкою, звичками, манерами, своїм ставленням до справи, науки, інших людей і в першу чергу - до студентів.

У психології вищої школи розроблені основні вимоги до взаємин у системі «викладач-студент», які найбільш ефективно позначаються на процесі навчання й виховання студентів:

1. Взаємодія факторів «провідності» й співробітництва під час організації педагогічного процесу;
2. Формування у студентів почуття професійної соборності з викладачами;
3. Подолання рецидивів авторитарних форм педагогічного впливу, орієнтація педагогічного спілкування на зрілу особистість із розвинутою самосвідомістю;
4. Опора на професійний інтерес студентів як фактора керування вихованням та навчанням і реалізація на його основі педагогічного спілкування та всієї системи виховної роботи;
5. Включення студентів у різні форми початкової дослідницької діяльності;
6. Створення умов для підвищення громадсько-політичної активності студентів завдяки участі у спільних із викладачем формах роботи;
7. Забезпечення наукового співробітництва студентів і викладачів;
8. Реалізація системи неофіційних, нерегламентованих контактів викладачів і студентів;

9. Участь професорсько-викладацького складу в студентському дозвіллі, виховна робота кураторів у гуртожитку (В.А. Кан-Калик, А.В. Петровський).

Одним із шляхів оптимізації взаємин у системі «студент-викладач» є взаємообмін між викладачами і студентами окремими педагогічно-рольовими функціями (діалогічна взаємодія, спільне визначення мети діяльності, створення ситуацій вільного вибору, взаємооцінювання, використання рольової гри, пошук і репрезентація навчального матеріалу), що наближувало навчальний процес до майбутньої педагогічної діяльності. Оптимальними є педагогічно доцільні взаємини викладачів і студентів, які сприяють самоствердженню особистості й розвитку студента як майбутнього вчителя; створюють атмосферу психологічної захищеності, зниження внутрішнього емоційного напруження; формують позитивне взаємне оцінне ставлення один до одного; передбачають взаємообмін окремими рольовими функціями в дидактичній взаємодії; забезпечують активну участь і співтворчість у спільній навчально-професійній і науково-пошуковій діяльності тощо. Особливо важливе значення для формування оптимальних взаємин є рівень психологічної культури й компетенції учасників педагогічної взаємодії як складовою загальною й професійною їх культури. Тому ми повинні виховати такі якості особистості, як самостійність, незалежність у поведінці, самостійність судження, здатність до творчого мислення. Необхідно, щоб кожна лекція, практичне чи семінарське заняття мали виховну спрямованість, сприяли засвоєнню загальнолюдських норм моралі, виховувати почуття патріотизму, громадянської та національної гідності, активну життєву позицію. Зміст життя педагога полягає в тому, що якщо вихованець, закінчуючи навчальний заклад, буде пам'ятати хоча маленьку долю того, про що ви йому говорили, буде пам'ятати як вас звати – значить ви прожили не дарма. Шляхи підготовки спеціаліста вищої кваліфікації, багато в чому залежить від вивчення проблеми взаємостосунків між викладачами і студентами в навчально-виховній діяльності. Це підкреслено словами К.Д.Ушинського: "...Тільки особистість може вплинути на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна сформувати характер". Освіта людини – це не тільки її знання, але й уся багатогранність людського образу. Виховна сила особистості педагога полягає в тому, наскільки органічно зливаються в ньому викладач і вихователь.

Студенти знаходяться в статусно-рольовій залежності від викладачів, а тому оптимізація взаємин у системі «студент-викладач» передбачає активізацію міжособистісної соціальної перцепції, *підвищення рівня психологічної культури суб'єктів взаємодії*; формування прихильного ставлення один до одного через розширення неофіційної (міжособистісної) системи стосунків; запровадження в навчальний процес активних методів навчання, забезпечення сприятливих психологічних умов проходження студентами педагогічної практики.

Процес професійно-педагогічного спілкування складається з таких етапів (за В.О. Кан-Каликом):

- 1) моделювання педагогом майбутнього спілкування зі студентом або групою (прогностичний етап);
- 2) організація безпосереднього спілкування в момент початкової взаємодії («комунікативна атака»);
- 3) управління спілкуванням під час педагогічного процесу;
- 4) аналіз ситуації минулого спілкування та його моделювання на майбутню діяльність [2, с.116].

Взаємини викладачів і студентів характеризуються складною внутрішньою структурою, компонентами якої є:

- 1) мотиваційний (інтерес до партнера й потреба в стосунках із ним);
- 2) когнітивний (сприйняття й оцінка іншого; рефлексія стосунків й усвідомлення їх труднощів; уявлення про оптимальні взаємини);
- 3) емоційний (задоволеність стосунками, які склалися; взаємні оцінні ставлення партнерів; відчуття психологічної захищеності, комфортності чи напруженості, тривожності);
- 4) поведінковий (тип взаємин і стиль педагогічного спілкування; спосіб поведінки в конфліктній ситуації; засоби коригування взаємин і взаємовпливу) [4, с.44].

Спілкування між педагогом і вихованцем відбувається в двох площинах: перша полягає в тому, що суб'єктом спілкування є педагог; друга - суб'єктом є вихованець. Зауважимо, що переважну роль у цьому надається спілкуванню, спрямованому від педагога до вихованця.

Встановлено, що взаємини викладачів і студентів характеризуються складною внутрішньою структурою, компонентами якої є:

- 1) мотиваційний (інтерес до партнера й потреба в стосунках із ним);
- 2) когнітивний (сприйняття й оцінка іншого; рефлексія стосунків і усвідомлення їх труднощів; уявлення про оптимальні взаємини);
- 3) емоційний (задоволеність стосунками, які склалися; взаємні оцінні ставлення партнерів; відчуття психологічної захищеності, комфортності чи напруженості, тривожності);
- 4) поведінковий (тип взаємин і стиль педагогічного спілкування; спосіб поведінки в конфліктній ситуації; засоби коригування взаємин і взаємовпливу).

Характер взаємин викладача і студентів повинен бути виключно діловим, становити собою цілеспрямовану взаємодію, спрямовану на ефективне здійснення цих цілей. Ці взаємини й взаємодія повинні ґрунтуватися на взаємній повазі й розумінні спільності цілей діяльності як викладача, так і студента. Взаємини викладача й студентів зовсім не повинні бути фамільярними, деяку межу в стосунках із викладачем студенти не повинні переступати, маючи на увазі авторитет і вік викладачів. Водночас і викладачі не повинні бути на "ти" зі студентами, а називати їх по прізвищу або по імені й по батькові". Особистість, що навчається, привласнює знання своєю пізнавальною діяльністю. Передача знань, опосередковуючись власною діяльністю індивіда, формує його психічні, особистісні та професійні якості. Характер цих якостей у педагога зумовлюється характером навчально-виховного процесу професійного і навчального закладу. В дослідженні

Микитюк Г.Ю. виявила психологічні особливості взаємин викладачів і студентів та класифікувала їх як гармонійні (високого рівня розвитку), невизначені (середнього рівня) і деструктивні (низького рівня) [1, с.19]. Педагогічні умови організації навчальної взаємодії, як сукупність педагогічних явищ (стосунків, засобів тощо), впливають та обумовлюють протікання навчальної взаємодії та забезпечують можливість організації активної навчальної діяльності студентів. Це передбачає визнання права кожного партнера на вияв власної самобутності, особистісних поглядів і позиції. У такому разі педагогічна взаємодія ґрунтується на співпраці, налагодженні й підтримці рівноправних стосунків, прийнятті й розумінні кожного, організації діалогу. Функції викладача виявляються у стимулюванні студентів до оволодіння необхідним рівнем самостійності у здійсненні власних висновків, формулюванні власної думки, здійсненні життєвих, професійних виборів, прийнятті важливих рішень, досягненні поставлених цілей. Досягнення цієї мети зумовлює чітке виокремлення головних характеристик пізнавальної активності студента як суб'єкта навчального процесу. У психологічній літературі обґрунтовано визначальні параметри категорії суб'єкта, знання яких дає змогу викладачеві сприяти студентам у вияві активної позиції у навчальному процесі [3, с.168]. У навчально-пізнавальній діяльності зусилля студентів спрямовані на взаємодію з науковою інформацією, насамперед реальними предметами, явищами, що відображає ця інформація.

Спрямованість їхньої пізнавальної активності залежить значною мірою від відповідності цих об'єктів їхнім потребам та інтересам. Тому особистість усвідомлює той зміст, що набуває особистісного сенсу для неї. У навчальній діяльності студенти оволодівають науковими, професійними знаннями, що відомі й поширені в суспільній практиці. Проте вони відкривають їх для себе, самостійно структурують, інтерпретують на підставі власного досвіду. Крім цього, пізнання є індивідуальним процесом, хоча студенти можуть застосовувати однакові розумові дії, пізнавальні стратегії й оволодівати загально визнаною й відомою інформацією. Індивідуальний шлях пізнання пояснюють своєрідністю сприймання та інтерпретації реальності кожною особистістю, що залежить від соціокультурних умов її розвитку, набутих знань, життєвого досвіду, а також сформованих потреб та інтересів. На своєрідність пізнання впливає індивідуальний стиль мислення кожного студента, що визначається особливостями пізнавальних здібностей, інтелекту, рівнем розумового розвитку. Студент стає активним суб'єктом навчально-пізнавальної діяльності, якщо він усвідомлює її мету та свідомо регулює цей процес.

На нашу думку, педагогічна взаємодія є невід'ємною складовою педагогічного процесу і пронизує всі його основні компоненти, це основний спосіб реалізації педагогічного процесу, що передбачає взаємну активність та взаємозумовленість дій педагога і студентів з обов'язковим виникненням зворотного зв'язку й самостійного взаємовпливу суб'єктів, що виявляється в самовихованні та самонавчанні.

Отже, в умовах сучасних освітніх трансформацій суть навчально-виховного процесу в педагогічній теорії та практиці розглядають як організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії його учасників, спрямованої на узгодження зовнішніх впливів з внутрішніми властивостями особистості, що забезпечує зміни у її свідомості та поведінці. За умов організації навчального процесу як взаємодії рівноправних суб'єктів змінюються функції викладача і студента у вищій школі. На противагу традиційному домінуванню над пізнавальною діяльністю студентів викладач виконує опосередковану роль у їхньому навчанні й вихованні, сприймає та ставиться до кожного як суб'єкта саморозвитку, сприяє та підтримує їх у професійному та особистісному самовизначенні.

Література

1. Загвязинский В.И. Теория обучения. Современная интерпретация. Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / Загвязинский В.И. - М: Изд. центр "Академия", 2004.-192с.
2. Кан-Калик В.А. Основы професійно-педагогічного спілкування / Кан-Калик В.А. - Грозний, 2005 - 531с.
3. Підкасистий П.І. Психолого-дидактичний довідник викладачів вищої школи / Підкасистий П.І. - М. : Педагогічне товариство, 2007. - 312с.
4. Турішцева Л.В. Професійний розвиток педагога: психологічний аспект / Л.В.Турішцева. – Х.: Основа, 2006. – 144 с.
5. Grammar Games and Activities 2 by Deirdre Howard-Williams. –Penguin Books, 2001. – 131 p.

Раздольська В.О. Навчальна взаємодія «викладач-студент», як сукупність педагогічних явищ

Анотація. У статті визначаються проблеми і суперечності процесу навчальної взаємодії викладача і студентської молоді. **Ключові слова:** «викладач-студент», навчальний процес, педагогічна взаємодія.

Раздольская В.А. Учебное взаимодействие «преподаватель-студент» как совокупность педагогических явлений

Аннотация. В статье определяются проблемы и противоречия процесса учебного взаимодействия преподавателя и студенческой молодежи. **Ключевые слова:** «преподаватель-студент», учебный процесс, педагогическое взаимодействие.

Razdolska V. Educational teacher-student interaction, as a totality of educational phenomena

Annotation. The paper defines the problems and contradictions of the process of educational interaction of the teacher and students. **Keywords:** "teacher-student", learning process, pedagogical interaction